

repének a természetes tájkép alakulásában, részletesen foglalkozik a növényvilággal — a flórával és a vegetációval —, és az idevágó fejezetek során a geobotanika, a növényökológia számos elméleti és gyakorlati kérdését tisztázza. A zárófejezet (*A növénytársulások mint a területek ésszerű felhasználásának jelzői*) az életközösségek tanulmányozásának gyakorlati fontosságát emeli ki. Az igényes tudományközvetítő, honismertető kötet sikerét és kezelhetőségét a munkához mellékelt névmutató és a gondosan válogatott irodalomjegyzék növeli. (*Tudományos Könyvkiadó, 1973.*)

KISGYÖRGY ZOLTÁN: Bazi-nul Baraolt. — Turistakalauzokra ritkán jellemző olyan helytörténeti alaposág, mint a baróti geológusmérnök munkájára. A hagyományos Erdővidék természeti és társadalmi sajátosságai elevenednek meg a tizíves kiadványban. A román turista (és egy ügyes összefoglalás révén a németül tudó külföldi látogató is) itt ismerkedhetik meg a még élő székely faragó és bútorfestő művészettel, a táj görökus, reneszánsz és barokk templomaival és udvarházaival, az ismertetett községek olyan szülőtteivel, mint Apáczai Csere János, Benkő József, Bölöni Farkas Sándor, Baróti Szabó Dávid, Gaal Mózes, Benedek Elek. Innen ismerheti meg a vidék eredeti táncait és szokásait, akárcsak mai új ipari létesítményeit is. Az újonnan jelzett turistautak leírásai és a gondosan készült térképmellékletek ismeretlen területet kapcsolnak be a növekvő idegenforgalomba, s különösen a Vargyas völgyének barlangvidéke érdemel figyelmet. Kisgyörgy Tamás borítólapja, Jecza Tibor szerkesztése, Bartha Árpád, Bortnyik György, Kónya Ádám és má-

alakja szőnyegtervező és festő volt. A közvetlen átélés melegével hozta el Diódra az angol preraffaeliták tanításait és a nyugati szecessziós stílustörekvéseket. Az akadémikus művészettől elszakadva ő is az új szellemet képviselte. Ruskint követve azt vallotta, hogy a művészet mindenkié, és hogy az iparművészetet a népi művészet meleg színeivel és hajlékony, növényi vonalaival kell felfrissíteni és bevinni a mindennapi életbe. Ezekben a lényeges gondolatokban teljesen megegyeztek Kriesch Aladár baráta, de iparművészeti törekvéseik csak az 1900-as években alakultak ki Gödöllőn. A torokói és kalotaszegi kirándulásokon népművészeti tanulmányokat is végeztek.

Nagy Sándor hívta le Diódra a svéd eredetű Leo Belmontét is az 1900-as évek elején, amikor Kriesch Aladár már nem nyaralt rendszeresen Diódon. A gödöllői telepen Belmonténak különösen fontos szerep jutott, mert Kriesch Aladár kérésére Párizsban megtanulta a szőnyegszövés technikáját, hogy azután a gödöllői szőnyegszövő műhelyben megtaníthassa a fiatal tanulóknak. Belmonte vállalta ezt a feladatot, és francia feleségével együtt csak 1914-ben tért vissza Franciaországba. Özvegye még ma is melegen emlékezik a diódi táj szépségeire és az ott töltött érdekes időkre.

A diódi festőtelep életének első szakasza 1900-ban lezárult. Kriesch Aladár helyett ezután Tom von Dreger bécsi festő lett a telep központi alakja. Dreger szintén a Kriesch Aladárral Párizsban kötött barátsága hozta Diódra, de festészeti irányuk egymástól élesen különbözött. A szecessziós stílustörekvések, a szimbolikus jellegű, dekoratív hatásokat kedvelő freskőfestészet távol állott tőle. A Kriesch család és Dregerék között hosszú ideig fennmaradt a barátság. Ennek magyarázatát főképpen a közös tolsztoji életfelfogásban találhatjuk meg. Kriesch Aladár, Nagy Sándor és Dreger egyaránt tolsztojánusok voltak, és nagy vonalokban Tolsztoj tanításaiból indultak ki később a gödöllői művésztelep tagjai is.

A hazai magyar festők számára egyik érdekes és eddig még nem értékelt hatása a diódi nyaralásoknak, hogy észrevették és hűséggel, szeretettel ábrázolták a román nép életét. Ebben a légkörben bontakozott ki Gruzda Jánosnak e táj szeretetéről tanúskodó művészete is.

Vita Zsigmond

A társadalom lelki tartaléka

Aggódni az emberiség jövőjéért — ősi örökség. A biblikus idők óta Malthuson át a Római Klubig mindig létezett a kornak megfelelő futurologia: prófétái látomás, egyéni elmélet vagy egy kutatócsoport jelentése képében. A népi gondolkodás vi-

szont a kis balta meséjében egységesen karikírozza a túlhajtott aggályoskodást. Aggódni nem fölösleges, de éppen ezért a gondos előrelátás termékenyebb, mint az ijedelem.

A közelmúltban két olyan lélektani könyv jelent meg magyar nyelven, mely két különböző nézőpontból vizsgálja az emberi lehetőségeket. Bukarestben a Tudományos Könyvkiadó magyarul is megjelentette Alexandru Roșca—Zörgő Benjámín *A képességek* című kis könyvét, a Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó pedig Budapesten Mérei Ferenc *Közösségek rejtett hálózata* című összefoglaló művét. A két társadalmi vélet: egyén és közösség a modern szociálpszichológiában már nem ellentét, csupán két nézőpont. Egyre hangsúlyozottabb a kölcsönhatásuk. Jóllehet mindkét könyv szigorúan szakmunka a pszichológia sokféle ágazó tartományának egymástól messze eső területeiről, optimista kicsengésük mégis összekapcsolja mondanivalóikat. Fejlődésünk tartalékai: egyéni képességeink és közösségi kapcsolataink. Az sem véletlen, hogy Zörgőék az egyéni képességek kibontásakor a közösségi szempontokat hangsúlyozzák, Mérei pedig a közösségek visszaható erejét, a mikrokörnyezet értékrendjének személyiségformáló hatását. Marxista szerzőknél nem véletlen sem ez a dialektikus összecsengés, sem az optimizmus. Nehéz feladatokkal bonyolódó modern életünkben a megoldás „legbiztosabb módja: feltárni az ember eddig még igen kis mértékben kiaknázott pszichikai (szellemi és erkölcsi) potencialitásait, hatalmas erőforrásait és kihasználni azokat a roppant lehetőségeket is, amelyeket a tevékenység megszerzése [...] rejt magában” — mondja a Roșca—Zörgő szerzőpár.

„A szervezés pszichológiai oldalról nézve előrelátás.” „Előre kell látni [...], milyen konfliktusok jöhetnek létre a tevékenységben részt vevő emberek között.” „Vizsgálataimban arra törekedtem, hogy a szociometriai adatok jelentését határozzam meg, és kibontsam azokat a társas viszonyokat, történéseket, konfliktusokat, amelyek a számok és a vonalak mögött meghúzódnak” — mondja Mérei.

Az egyéni képességek csak megfelelő tevékenység során bontakoznak ki, s a társadalmi fejlődés új képességek kialakulására ad alkalmat. Egyéni és társadalmi fejlődés összjátéka a marxista elveknek megfelelően a tudat és a gyakorlati tevékenység egységéből következik. Az ember maga is átalakul tevékenysége közben, és a funkció viszszaad a struktúrára. A szociálpszichológia épp ezen a ponton segíthet sokat a fejlődés egészséges kibontakozásában. Nem közömbös, hogy kinek milyen szerep jut, személyiségét milyen elvárások alakítják, képességeit milyen szociális pozícióban fejtheti ki. Az interperszonális kapcsolatok rendszere és aránya a személy élettörténetének függvénye, és fordítva, az egyéni sors az őt alakító közösségek értékrendjétől, pillanatnyi, de nem véletlen választásoktól, ha úgy tetszik, szociometriai helyzetétől függ. A társadalmi makrostruktúra és az egyén között a kicsoport közvetít, ezért mikro-szociológiai szinten a szociológia és a pszichológia

TÉKA

sok számos művészi felvétele méltó a szöveghez. A magyar nyelvű kiadás nyomás alatt van. (*A Szocialista Kultúra és Nevelés Kovászna megyei Bizottságának kiadása, 1972.*)

MIHAI NADIN: Hans Eder. — A kilencven esztendővel ezelőtt született és csaknem két évtizede elhunyt romániai német festőművész életét és munkásságát mutatja be a kötet rövidre fogott bevezető tanulmánya. A brassói művész Münchenben, Párizsban és a belgiumi Bruges-ben végzett stúdióutak után a húszas években visszatér hazájába, s ettől kezdve expresszionista stílusú képei egyre gyakrabban tűnnek fel a fővárosi és vidéki tárlatokon. Képeit az évek folyamán Budapesten, Bécsben, Düsseldorfban és más európai városokban is kiállítja. Kezdetben az első világháború témávilága foglalkoztatja, később a portré és a csendélet felé fordul. 1956-ban és 1972-ben rendezett retrospektív kiállításai, valamint ez a — 44 fekete-fehér és színes reprodukciót tartalmazó — izléses kötet is azt bizonyítja, hogy emléke nem homályosult el a hazai művészi köztudatban. (*Meridiane, 1973.*)

UNGVÁRI TAMÁS: Déry Tibor — alkotásai és vallomásai tükrében. — Az *Arcok és vallomások* sorozat legzadagabb kötetének egyike, mind a gondolatok bátorsága, mind pedig a dokumentáció alaposága tekintetében. Tizenegy fejezetében — tizenkettediként kívánczik melléjük a számban, művészi kivetelben egyaránt nagyvonalú képanyag — úgyszólván mindent elmond, ami egy olyan íróról, akinek, mint Dérynek, mindenhez, ami a társadalom és a művészet huszadik századi forrongásaiban lényeges, köze volt és van — egyáltalán elmondható. Amit Ungvári nem

mond el, annak megértése végett magához az életműhöz kell újra meg újra visszatérnünk —, s ezek a sejtető jelzések, akárcsak a szünetek a zenében vagy a kihagyások a szív működésében feszült, már-már cinkos figyelemre kényszerítik az olvasót. (*Szép-irodalmi Könyvkiadó, 1973.*)

BORIS TOMASEVSKI: Teoria literaturii. Poetica. — Borisz Tomasevskij, az orosz formalista iskola egyik képviselője egy teljes poétikában összegezi irodalomelméleti nézeteit. A több mint négy évtizeddel ezelőtt megjelent munkájának felosztása hagyományos, a régi poétikák tárgyalási rendjét követi. Az első rész a stilsztika (szóhasználat, képek, mondattan, hangtan), a második rész verstan, végül a harmadik az irodalmi írásmű tárgyalás és a műfajokkal foglalkozik. A maga korában azonban egészen új volt a szemlélete, hisz Tomasevskij nem régi típusú normatív poétikát írt, hanem funkcionális szemléletűt: mindenben a költői eszközök művészi funkcióit állítja az előtérbe. És ami talán ennél is fontosabb, magát az irodalmi alkotást, a kompozíciót dinamikus folyamatnak tekinti. (*Univers, 1973.*)

ALLA MARCSENKO: Poetyicseskij mir Jeszenyina. — Hosszas kutatások eredménye ez a könyv, a legolvasottabb orosz költő, Szergej Jeszenyin költői világába igyekeznek behatolni, megkísérelve, hogy felfejtse mindazokat a szálatokat, amelyek a költő életművét egyrészt az orosz folklórhoz és a klasszikus irodalmi hagyományokhoz (mind tartalmi, mind pedig prozódiai vonatkozásban), másrészt pedig a modern nyugati lírához fűzi. A monográfia szerzője vitába száll azzal a téves fel-fogással, miszerint Jeszenyin pusztán ösztönös költő, öste-

elválaszthatatlan, akárcsak az anyag szerkezetének vizsgálásában a fizika és a kémia.

Moreno szociometriája ma már éppúgy elterjedt a világon, mint a pszichoanalízis. Éppolyan sok körötte a vita is! Mérei, aki Párizsban a módszer mellett annak marxista kritikáját is idejében megismerte, talán legtermékenyebb továbbfejlesztője lett a rejtett kapcsolatok feltárásának. Igényes lélektani tudással elemzi azt, ami az egyszerűnek látszó társas hálózat mögött rejlik. Moreno szociometriai tesztje szerinte inkább felmérés és az annak alapján készült szociogram a társas mezőt alkotó kapcsolatok térképe. Mérei magát a feltárást is több szempontú szociogrammal végzi, a hangsúlyt pedig az értelmezésre helyezi.

A kérdőívek kritériumrendszere a vizsgált közösségek értékrendszerének kell hogy megfeleljen. Éppen ezért több típusú felmérést lehet használni — illetve használnak munkatársai, tanítványai. Tulajdonképpen annyiféle kérdőív kell, ahányféle a vizsgált közösség: iskolai osztály, műhelyegység, labdarúgó-csapat stb. A felmérés célja és alkalmazása szerint is változnak a kérdőívek, nem utolsósorban a lehetőségek szerint. Méreiek több szempontú felméréséhez több kérdésre van szükség, mint Moreno választási tesztjéhez. A 20—40 kérdés közt mindig vannak rokonszenvi kérdések (ez Morenónál az alap), funkció jellegűek (szervezés, vezetés, szakmai tudás stb.), képességekre, népszerűsége vonatkozóak stb. A megkérdezettek válaszai mögött több tényező tagolatlan egysége játszik közre, a választások emocionális színképét hangulati tényezők, csoportnormák, beállítódottságok árnyalják. Ezért Méreiek kérdőívei sokkal bővebbek, mint a Morenóié, s már a szociogram pusztá felrajzolása is sok időt igényel.

A kapott hálózat lélektani értelmezéséhez még más, kiegészítő technikák is szükségesek. Ha lehet, minden taggal külön egy-két óras beszélgetés, például Piaget kikérdező módszerével. Mindez időigényes, és nem mindig lehetséges. Ezért aztán különböző kérdőív-típusokat mutat be a szerző, a különböző alkalmaknak és lehetőségeknek megfelelően, különböző terjedelemben. Mindegyik típust hosszas, már több mint évtizedes gyakorlatban próbálták ki.

A különböző gyakorlati eljárásokat gazdag kísérleti anyag illusztrálja, és így a könyv valóságos kézikönyve a szociometria szocialista változatának.

Mérei a szociálpszichológia korszerű fordulatának jelentőségét korán felismerte, amikor az a szocialista országokban még nem volt napirenden. Egyrészt a sűrűtöbb gyakorlati szükségletek, másrészt az elméletben tapasztalt dogmatikus túlzások eltorlaszolták a kiscsoport új szociálpszichológiai modelljének térhódítását. Mérei azonban személyes kapcsolatai ellenére sem lett a szociometria kritikátlan követője. Moreno egyszerűsége révén szuggesztív és frappáns módszere oly gyors világsiker aratott, hogy Moreno csakhamar valóságos pszichológiai varázslónak érezte magát, aki a formális és

TÉKA

a rokonszenvi kapcsolatok közti különbség egyszerű feltárása alapján minden társadalmi problémát megoldhat. Ez a pszichológiai messianizmus jellemezte Moreno első mesterét, Freudot is. A freudizmus jellegzetesen amerikai változata, a frommi „szeretet-elmélet” maga is megreked a társadalmi problémák pszichológiai megváltásának szintjén. Moreno elméleti korlátai, a spontaneitás-elmélet szimplifikáló hibái és túlzásai miatt Mérei mégsem veti el azt, ami alapvetően jó benne: a közösségi kapcsolatok belső hálózatának megismerését. A módszert azonban igazi szakmai igényességgel továbbfejlesztji, vállalva, hogy ezzel bizonyos mértékben bonyolítja a kutatásokat. Ez a bonyolítás elkerülhetetlen, maga a kutatás tárgya kényszeríti ki. A modern lélektan szükségképpen a módszerek variálása mellett döntött a régi iskolák egyoldalúságával és kizárólagosságra törekvésével szemben. Már maga a pszichofiziológia, az anyagi alapfolyamatokat feltáró tudomány is csak módszerkombinációval boldogul. 15 milliárdnyi idegsejtünk csak mikro- és globális módszerek változtatásával vizsgálható. S vegyük számításba a további 3 milliárdnyi ember közt lehetséges igen sokféle kapcsolatot is a tudományos információtól a politikai szolidaritásig vagy a háborús agresszióig.

Saját szervi információinktól a vietnami hírekig aszerint szűrjük ki a ránk ható ingereket, hogy közvetlen környezetünk milyen hatások befogadására nevelt, sőt nevel állandóan. A fejlődés különböző fokain a történelmi kulturális örökséget különböző módon őrzi és adja át a család természetes kiscsoportja vagy a modern kibernetikára támaszkodó iskola. Vitázhatunk arról, hogy Skinner lineáris programját vagy a programozott oktatás más változatát fogadjuk el, hogy pedagógiai algoritmussal szabjuk-e meg a műveletek legcélyszerűbb sorrendjét — jól vagy rosszul nevelt gyermekeink közben kedvünkre vagy kedvünk ellenére mind rohamosabban alakulnak. Előre látni, számba venni, átszűrni ezt a rengeteg hatást — szinte reménytelennek tűnik. Beláthatjuk, hogy Lewinnek van igaza, amikor azt állítja, hogy a szociálpszichológia mindenféle módszert hasznosíthat, ha jól használja őket. A zsigeri impulzusok mérésétől a mai tesztek tömegén át önmagunk és mások megfigyelésig, az egyéni kikérdezéstől a dokumentumelemzésig és az ankétig ma már e módszereknek sokféle, tudatosan kidolgozott változata van.

Mérei a gyermekcsoportokkal végzett kísérletek, felmérések, megfigyelési jegyzőkönyvek adatait a matematika, statisztika módszereivel dolgozza fel úgy, hogy figyelembe veszi Lewin pszichodinamikai szempontjait. A kvantifikálás a lélektani jelenségek és összefüggések birodalmában ma már nagy jelentőségű kérdés, melyről Hajtman Béla *Bevezetés a matematikai statisztikába pszichológusok számára* címen kitűnő összefoglaló munkát írt (Budapest, 1968). Ezt az elvileg is alapvető munkát

hetség lett volna. Részletes elemzéssel bizonyítja, hogy mennyire tudatos művésze volt az orosz nyelvnek. A kutató nagy figyelmet szentel azoknak a változásoknak, amelyek az Októberi Szocialista Forradalmat követően mentek végbe a költő világnézetében. Összehasonlítva kortársaival, Ahmatovával, Zabolockijjal, Majakovszkijjal, megkísérli kijelölni ennek a tragikus sorsú költőóriásnak a helyét a századeleji orosz irodalomban. (*Szovjetszkij piszatyelj*, 1972.)

THOMAS MANN: Egy szélhámós vallomása. — „A legelső dolgok könyve” után — ahogy írója a *Doktor Faust*-t nevezte — következett az életművet lezáró utolsó könyv, „a kópéság regénye”. Az életmű befejezett, az utolsó regény nem az. Mégsem csonka, mégpedig annak a szerzőségnek az érdemén kelti a teljesség benyomását, amelyvel az egész oeuvre-höz kapcsolódik. Harminchat évesen a *Halál Velencében* megírása végett tette félre a megkezdett Felix Krullt, s — mint utóbb kiderült — egy teljes emberöltőnek kellett elteltetnie, amíg elővehette újra. Mikor hozzálátott, a művész—polgár ellentétet még uralkodónak érezte. Mire megírta — ha be nem fejezte is — a regényt, kiderült, hogy a hedonizmus, úgy ahogyan Krull éli és kommentálja első személyben a maga filozófiáját, már a polgári világból is kiszorult, lázadásnak frivol, beilleszkedésnek túlságosan egészséges. Lehet, hogy századunkban ez az utolsó regény a szó pika-reszk értelmében, s ha így van, akkor kétségtelen, hogy éppen Thomas Mann-nak kellett megírnia. Tekintsük ezért inkább befejezhetetlennek, mint befejezetlennek: az igazi kalandok, az olyan életművészek kalandjai, mint Krull, az élvezet sejtelmes végtelen-

jébe vesznek, a hőstől a szerelmi beteljesülés pillanatában búcsúznak. Az utószó író Deák Tamás személyében Thomas Mann utolsó regényének olvasója stílusos és illedelmes beavatóra talál. (*Kriterion*, 1973.)

TEISZLER PÁL: A Nagykároly környéki magyar nyelvjárás magánhangzó rendszere. — A könyv egy modern szempontok alapján készített nyelvjárási monográfia. A szerző jól hasznosítja a fonológiában meghonosodott elemzési eljárásokat, a kommutációt és a disztribucionális módszert. Maga a tüzetesen vizsgált anyag a Nagykároly környéki magyar nyelvjárás magánhangzó-rendszere. Településtörténeti okok miatt a szerző figyelemmel volt a sváb és a magyar fonológiai rendszer keveredéséből fakadó sajátosságokra is. A hangtani elemzéseket és leírásokat magnetofonfelvételekről másolt, hangtani átírásban közölt szövegek egészítik ki. (*Kriterion*, 1973.)

Mérei igen jól hasznosítja. Mintegy húsz szociometriai mutatót talált lélektanilag értelmezhetőnek, melyekkel megpróbálja jellemezni a vizsgált közösséget. Több évtizedes tapasztalataiból a legtipikusabb példákat emeli ki: egy üzemi munkabrigád, egy irodai közösséget, egy labdarúgó-csapatot elemezve szemlélteti az emberközi kapcsolatok alakulását. Minden társas alakzat eleve ellentmondásokat tartalmaz. Sikereket és bukásokat, konformizálódást és feszültséget, elkötelezettségeket és bizonytalanságokat takar. Ezek „rendszere adja a szociometriai egyensúlyt, amelyben teljesítménynek és elégedettségnek, együttességnek és önállóságnak, biztonságnak és nyitottságnak kell kiegyenlítődnie a társas mező feszültségében“.

A szociogram a közösség pillanatnyi állapotát mutatja be, a mozgásban levő társas mező metaszétét. Értelmezése is csak a pillanatnyi egyensúly dinamikus távlatai, igen bonyolult lélektani és társadalmi összefüggések szemmel tartásával lehetséges. Az olvasó tudja, mekkora felelősség emberi csoportokkal és csoportokban dolgozni. Hosszú az út addig, amíg emberi együttesekből hatékony közösség lesz.

A pszichológia tanulsága, amit a szociálpszichológia is hangsúlyoz, hogy pazarlás rosszul gazdálkodni egyetlen biztos tartalékunkkal, emberi képességeinkkel. A helyes gazdálkodás azonban csak kedvező légkörben, egészségesen szervezett közösségekben lehetséges. Emberi potencialitásunkat számba venni és jól gazdálkodni vele: társadalmi életbiztosítás. Ebben igazítja el a politikusokat és közigazdászokat az említett két könyv.

Váróné Tomori Viola

Körösfői-Kriesch Aladár: Ego sum...

